

Augustinus in het Nederlands 9

Ingrid van Neer-Bruggink
mei 2014

Bibliotheek Augustijns Instituut Eindhoven

De trinitate – Over de Drie-eenheid

Een weerbarstig maar gewild werk wordt stiekem overgeschreven

Opvallend afwezig in het overzicht van vertalingen in het Nederlands is *De trinitate* terwijl het met de *Confessiones* en *De civitate Dei* behoort tot de grote drie. Het werk is in 320 handschriften overgeleverd en het is het enige dat al vroeg, ca 1300, in het Grieks is vertaald.¹ De eerste Engelse vertaling verschijnt relatief laat, in 1873 van de hand van Arthur West Haddan en wordt herzien en geannoteerd in 1908 door William Shedd in de serie 'The Works of Saint Augustine, vol. 3' in: *A Select Library of Nicene and post-Nicene Fathers of the Christian Church*.

De eerste Nederlandse vertaling verschijnt pas in 2005 door de augustijn Tarsicius Jan van Bavel: *Over de Drie-eenheid / Augustinus van Hippo*; ingeleid en vert. door T.J. van Bavel. Leuven: Peeters, 2005. **(Bibliografisch Overzicht Augustinus (BOA) 226)**.

De aanleiding om dit boek 'Over de Drie-eenheid' dat sommige kenners beschouwen als het meest originele werk van Augustinus, te vertalen, was de vaststelling dat het nooit in zijn geheel in het Nederlands vertaald was. De moeilijkheidsgraad ervan ligt heel hoog en vraagt veel van de lezer. Persoonlijk heb ik ervan geleerd dat denken over de Triniteit meer is dan een nutteloze woordenstrijd en dat het in feite ook gaat over het geloof in Jezus als Zoon van God.'
(*Over de Drie-eenheid*, p. 39)

Van Bavel illustreert met twee voorbeelden hoe moeilijk het voor Augustinus is de Drie-eenheid te doorgronden en hiervoor woorden te vinden:

*Als Marcellinus in 412 in een brief vraagt om van *De Trinitate* te publiceren wat al geredigeerd is, antwoordt Augustinus dat hij niet te haastig te werk wil gaan om zoveel mogelijk fouten te vermijden en hij laat verstaan dat het om 'heel gevaarlijke problemen' gaat. ... In 415 schrijft hij aan bisschop Evodius I,1: '... ook nu wil ik geen aandacht schenken aan de boeken over de Triniteit die ik al lang in mijn handen draai en keer en nog niet voltooid heb, omdat ze te moeilijk zijn en waarvan ik denk dat ze slechts door weinigen begrepen kunnen worden.'*
(*Over de Drie-eenheid*, p. 9)

De moeilijkheid bij het schrijven en het ongeduld van de lezers is af te leiden uit de publicatie-geschiedenis van dit werk die Augustinus beschrijft in de *Retractationes- Nalezingen*. *De trinitate* bestaat uit 15 boeken, maar Augustinus last twee keer een schrijfpauze in, zowel na het eerste boek

¹ Van Bavel inleiding p 8 Drie-eenheid

– een pauze van ruim tien jaar – als halverwege boek 12. Wanneer hij het nog onvoltooide en nog niet uitgekristalliseerde werk naar de smaak van het wachtende lezerspubliek te lang bij zich houdt, wordt het hem ontstolen en belandt het in het publieke domein. *'De gestolen boeken circuleerden met minder correcties dan nodig en mogelijk waren, dan wanneer ik ze zelf had willen uitgeven'*. (Rectr. 2,6) Aanvankelijk wilde hij het werk niet meer uitgeven; hij is de zeggenschap erover kwijt. Echter, op aandrang van zijn medebroeders corrigeert hij onder tijdsdruk het materiaal en voltooit het alsnog *'.. niet zoals ik wilde, maar zo goed als ik kon .'*

'Als jongeman ben ik begonnen aan het schrijven van boeken over de Drie-eenheid, die de hoogste God is, en als oude man heb ik ze uitgegeven. Ik had namelijk dit werk opgegeven, nadat ik had vastgesteld dat een aantal boeken mij ontfutseld of ontnomen waren voordat ik ze voltooid had en voordat ik ze na herziening, zoals mijn plan was, fijn kon afwerken. ... Omdat sommige mensen in het bezit waren gekomen van die boeken, voordat ik het wilde, kon ik mijn plan niet uitvoeren. ... op dringende vraag van vele broeders ... heb ik ervoor gezorgd zo'n moeizaam werk met de hulp van de Heer te beëindigen. ... ik heb ze verbeterd, niet zoals ik wilde, maar zo goed als ik kon, om te vermijden dat ze te veel zouden verschillen van de ontvreemde boeken' (Ep. 174 in: *Over de Drie-eenheid*, p. 10)

De legenda van het kindje aan het strand

Drie groepjes van drie schelpjes illustreren de Drie-eenheid.

Augustinus en het kindje aan het strand, fresco, Benozzo Gozzoli, 1463, Sant' Agostino, San Gimignano.

Anders dan bij *De catechizandis rudibus* is pastorale ondersteuning niet het doel van dit werk. Augustinus heeft vooral zelf aan inzicht willen winnen (*Trin*, 1,5,8), hij heeft zich de formulering 'één wezen en drie personen' eigen willen maken (*Over de Drie-eenheid*, p. 11). De leer over de goddelijke Drieëenheid werd vastgelegd op het concilie van Nicea in 325, maar bleef in de 4e eeuw nog lang omstreden.

Ouderen herinneren zich wellicht de catechismuslessen waarbij de leraar met drie lucifers de triniteit uitlegde: drie vlammetjes die samen een vlam vormen en uit elkaar kunnen gaan zonder het vuur te verliezen. Uit de late middeleeuwen dateert de populair geworden legende van Augustinus en het kindje aan het strand om het probleem van de drie-eenheid te visualiseren.

Augustinus loopt langs het strand te peinzen over de Drie-eenheid. Dan ziet hij een kindje dat met een schelp het water van de zee in een kuiltje overgiet. Op de vraag van Augustinus 'Wat ben je aan het doen?' antwoordt het kind dat het de zee in dat kuiltje wil overbrengen. Wanneer Augustinus zegt dat dit onmogelijk is, antwoordt het kind: "Zo is het ook voor de mensen onbegonnen werk het geheim van de Heilige Drie-eenheid te willen doorgronden."

De legende met het kindje aan het strand dateert uit eind 12de eeuw maar wordt pas in de 14de eeuw populair. Het voorval is bedacht om de moeilijkheid van de triniteit aan te duiden. In het oorspronkelijke verhaal figureert een niet met name genoemde professor in de theologie die doceerde aan de Universiteit van Parijs. De gebeurtenis speelt zich af in Parijs, aan de oevers van de Seine. De dominicaan Thomas van Cantimpré verplaatst het voorval van de Seine naar de stranden van de Middellandse Zee en verruilt de onbekende theoloog voor de kerkvader Augustinus. Deze aangepaste versie noteert hij in zijn 'Biënboec', verschenen in 1263. In deze setting is 'Augustinus en het kindje aan het strand' bekend geworden, maar pas nadat de generatie na hem, die nog iets weet van de voorgeschiedenis hiervan, is overleden.²

² 'De historie achter de legende: Sint Augustinus en de discussie met het kind/engeltje op het strand' / Alberic de Meijer, in: *Nederlandse Analecta* ; 32 (1991), nr. 1, p. 6-8. ; 'Saint Augustin et l'ange: une légende médiévale' / par Henri-Irénée Marrou. in: *L'homme devant Dieu : mélanges offerts au Père Henri de Lubac* ; T. 2 : Du Moyen âge au siècle des lumières. - Paris : Aubier, 1964. - (Théologie ; 57) p. 137-149